

Ýedi aşygyň biri

Category: Edebiýaty öwreniş, Goşgular, Kitapcy

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Ýedi aşygyň biri ÝEDI AŞYGYŇ BIRI

1999-njy ýylda eýranly ildeşimiz, Magtymguly adyndaky Halkara baýragynyň eýesi Myratdurdy Kazy Aşyr Molla ogly bizde myhmançylykda boldy. Myratdurdy aga Eýranda türkmen şahyrlarynyň eserlerini, türkmen dessanlaryny neşir edip, ile ýaýratmakda uly işler bitirýän meşhur neşirýatçydyr. Aşgabada gelende, eli sowgatly gelýän Myratdurdy aga şol gezek gadymy türkmen dessany bolan «Arzy-Ganbaryň» arap hatynda neşir edilen täze kitabyňy alyp geldi. Bu dessany filologiýa ylymlarynyň kandidaty, tejribeli folklorsynas Amangül Durdyýewa çapa taýýarlapdyr. Kitabyň başynda A.Durdyýewanyň ýazan uly bolmadyk «Sözbaşysy» hem ýerlekdirilipdir.

Köne türkmen sýužeti esasynda dörän «Arzy-Ganbar» dessany, esasan, türkmen, türk, azerbaýjan, gagauz halklarynyň arasynda bellidir. Ýöne bu dessan ol halklaryň hiç birinde-de «Zöhre-Tahyr», «Şasenem-Garyp» we beýleki meşhur dessanlar ýaly rowaç tapmandyr. Magtymgulyň, Şabendäniň, Keminäniň, Döwletmämmet Balgyzylyň we beýleki türkmen şahyrlarynyň goşgularynda ady ýedi aşyk-magşugyň biri hökmünde hormat bilen ýatlanylýan «Arzy-Ganbar» dessanynyň beýle bir ýörgünli bolmanlygynyň bir sebäbi hökmünde dessanyň kemele geliş döwrüniň has irki döwürlerden gözbaş alyp gaýdýandygyny, galyberse-de, onuň möçber taýyndan hem çaklaňja, gysga bolanlygyny görkezmek bolar. Ýeri gelende aýtsak, «Zöhre-Tahyryň» we beýleki käbir dessanlaryň hem irki döwürlerde belli bolan nusgalary il içinde seýrek duşýar. «Zöhre-Tahyryň», «Saýatly-Hemranyň», «Şasenem-Garybyň» bize belli bolan häzirki nusgalary bolsa, XVII-XVIII asyrlarda has kämilleşen nusgasydyr. «Arzy-Ganbar» dessany hatd ýitip giden eser hasaplapdyrlar. Filologiýa ylymlarynyň kandidatlary A.Meredowyň we S.Ahallynyň «Türkmen klassyky edebiyatynyň sözlügi» atly kitabynda «Arzy-Ganbar» rowaýatlar esasynda Orta asyrlarda dörän bir dessan. Ol giň

ýaýraman, soňabala ýitip gidipdir» diýlip aýdylýar. Elbetde, dessanyň beýleki türkî halklardaky ykbaly hem takmynan, şuňa ýakyndyr. Meselem, azerbaýjan alymy Gazanfer Paşaýew «Arzy-Ganbaryň» azerbaýjanlaryň arasynda-da unudylmaga ýakynlanlygyny, onuň il içinden ýazylyp alynmandygyny belleýär.

«Arzy-Ganbar» dessany soňky döwürlere çenli türkmen folklorşynaslyk ylmynda öwrenilmedi. Öň, umuman, «Arzy-Ganbaryň» sýužeti bilen, esasanam, dessanyň türk we kerkuk nusgalary bilen gyzyklanýan türk alymlaty Aly Berat Alptekiniň, Ata Terzibaşyň we ýokarda-da agzap geçen azerbaýjan alymymyz Gazanfer Paşaýewiň atlary ylmy jemgyýetçilige belli bolsa, indi bu sanawa türkmen alymy Amangül Durdyýewanyň hem adyny goşmak bolar.

A.Durdyýewa bu dessanyň Türkmenbaşy adyndaky Türkmenistan Milli golýazmalar institutynyň hazymasyndaky, folklor bölümindäki 235, 258, 514 (bu bukjada dessanyň iki nusgasy bar), 624, edebiýat bölümindäki 1090, 1852-nji bukjalarda saklanýan jemi 7 nusgasyny tapypdyr. Dessanyň nusgalary, esasan, Bäherden, Änew, Manyş, Kaka, Tejen sebitlerinde 20-nji, 30-njy ýyllarda ýazylyp alnypdyr. Dessanyň ýene bir nusgasyny A.Durdyýewanyň özi gyzylyrlylyk aýdyjy, 79 ýaşly Abadan Durdyýewanyň dilinden ýazyp alypdyr. Şeýlelikde, türkmen folklorşynaslyk ylmynda «Arzy-Ganbaryň» 8 nusgasy bellidir. Elbetde, il içindäki dessanyň has doly nusgasynyň hem bolmagy mümkin. «Edebiýat we sungat» gazetiniň 1991-nji ýylyň 17-nji maýynda çykan sanynda «Arzy-Ganbaryň» doly nusgasynyň Kürüşdeýli mugallym Süleýman Öwez oglunda (şahyr Süleýman Öwezow) barlygy habar berilýär. Şeýle nusgalaryň ýurdumyzyň beýleki künjeklerinde-de bolmagy ahamal.

A.Durdyýewa «Arzy-Ganbar» dessanyny öwrenmekde täze pikirleri hem öňe sürüpdir. Hususan-da, alym bu dessanyň sýužetiniň asyl nusgasynyň ilki türkmenleriň arasynda dörläp, soňra onuň Horasandan Anadoly ölkelerine, Yraga göçüşlik döwürlerinde öz örülerini giňeldendigini çaklaýar. Bu sýužetiň ýaýrawyna türkî dilli halklaryň medeniýetiniň aýrylmaz baglydygy hem oňyn täsir edipdir. Ýöne her halk oňa belli derejede öz milli

reňkini, ruhy estetiki aýratynlyklaryny siňdiripdir. Herhal ir döwürdäki türkmen nusgasy dessanyň diňe bir kyssa böleginde däl, eýsem, goşgularynda-da ilki başdaky görnüşini, esasan, ýitirmän saklapdyr. Meselem, muny Arzynyň öz söýgüsine garşy duzak gurýan ata-enesiniň Ganbaryň aşyna awy gatan pursatynda aýdýan goşgusyndan bir bendi türkmen, türk we Kerkuk nusgalary esasynda deňeşdirilende görmek bolýar. Bu bent türkmen nusgasynda şeýle:

Iýme, Ganbarym, iýme,
Enemiň akly keme.
Bişmiş guzy göştüne,
Balam garsalar iýme.

Türk nusgasyna bu bendi şeýle:

Dema Kambarım, deme,
Sırrını yellere deme.
Karşındaki yemekler,
Şeker ise'de yeme.

Indi bolsa Kerkuk nusgasyna ser salyň:

Emä Gambärım, emä,
Nänämingin ägli keme.
Öwkuuda gudu bir ýan,
Agu gatypdy iýmä.

Diýmek bu meňzeşlikler dessanyň dürli halklardaky, nusgalarynda dil aýratynlyklarynyň, milli reňkleriň bardygyna seretmezden, bu nusgalaryň çeşmesiniň birdigini aňladýar. Galyberse-de, dessanyň türk nusgasynda baş gahrymanyň atasynyň adynyň Türkmen begi atlandyrylmagyny hem sýužetiň asyl kökünüň türkmen topragyndan gidendigini görkezýän bir fakt hökmünde düşündirmek bolar.

«Arzy-Ganbar» dessany Türkiýede, Bolgariýa, Azerbaýjanda neşir edildi. Türk alymlary bu dessanyň A.Durdyýewa tarapyndan çapa taýýarlanan türkmen nusgasyny-da Türkiýede neşir etmegi göz önünde tutýarlar.

Araznepes MÄMMETJUMAYEW,
filologiya ylymlarynyň kandidaty.

#edebiyatwesungat_99 Edebiýaty öwreniş